

Sigiliul lui Constantin Brâncoveanu aplicat pe un document dat Mănăstirii Tismana (1689)

Laurențiu-Ștefan Szemkovics*

RÉSUMÉ. Dans l'article *Le sceau de Constantin Brâncoveanu appliqué à un document donné au monastère de Tismana (1689)*, l'auteur présente le document donné le 15 janvier 1689 par Constantin Brâncoveanu, le souverain de Valachie, au monastère de Tismana, ainsi que, à l'aide de la sigillographie et de l'héraldique, le sceau qui l'a authentifié.

Mots-clé: *Constantin Brâncoveanu, monastère de Tismana, héraldique, sigillographie, document, sceau.*

La Arhivele Naționale Istorice Centrale se află, printre altele, un document emis în București, la 15 ianuarie 1689 (7197), prin care Constantin Brâncoveanu voievod scutește pe rumâni din satul Tismana, județul Gorj, de bir și de alte dări, pentru a da ajutor și a sluji Mănăstirii Tismana¹. Documentul este scris, în limbile slavonă și română, cu caractere chirilice, pe pergament (473 x 353 mm), cu cerneală maronie, invocația simbolică², litera inițială sunt ornate cu motive florale roșii și aurii, câteva litere cu care încep unele cuvinte din text și monograma³ domnească sunt scrise cu chinovar⁴, iar semnătura autografă este scrisă cu cerneală neagră, în partea stângă, sub monogramă. Înscrișul este validat cu un sigiliu rotund (52 mm),

* Cercetător dr. A. N. I. C., email: laurszem@gmail.com

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Mănăstirea Tismana*, XCIII/52.

² Invocația simbolică = figură cu aspect cruciform sau o monogramă redând prescurtat numele Isus, evocând protecția divină pentru conținutul actului pe suportul căruia este gravat; element al intitulăției suveranilor în formă de cruce realizată simplu sau ornamentată cu diferite elemente geometrice ori florale, exprimând faptul că numitul conducător deține puterea prin voința divină. Este plasată, de obicei, la începutul actului ori legendei sigilare, sau precede semnăturile martorilor; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, coordonator: Ionel Gal, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 143.

³ Monogramă = figură formată din litere dispuse într-un anumit mod, deseori folosindu-se diferite metode de prescurtări, suprapunere, ligatură, trunchiere, contracție; în general sunt astfel reprezentate numele suveranilor, cuvinte sau formule cu o anumită semnificație juridică. Monograma, cuprinzând numele și titlurile suveranilor, devenită un semn distinctiv al unor acte emise în cancelariile lor, a avut rol de mijloc de validare; *Dicționar al științelor speciale*, p. 170.

⁴ Chinovar = substanță roșie, obținută din plante sau sulfură roșie de mercur, utilizată la scrierea (mai ales a literei inițiale majuscule, ornamente și miniaturi) și la sigilarea actelor. Fiind culoarea care exprimă suveranitatea, măreția, a fost intens folosit la validarea actelor domnești; *Dicționar al științelor speciale*, p. 69.

timbrat⁵ mobil, cu foiță de hârtie romboidală, având în emblemă⁶, în scut în formă de măr, două personaje încoronate, redată în întregime și din față, flancând un arbore, mărginit, în dreptul trunchiului, de slovo-cifrele ZP-YZ (7197), pe vârful căruia stă acvila cruciată⁷, însoțită, la dreapta de soare figurat⁸, la stânga de crai nou. Scutul, timbrat de o coroană închisă⁹, terminată cu glob crucifer¹⁰, de la care pornesc lambrechini¹¹ sub formă de fâșii, are pe flancuri motive baroce și tenanți¹² două personaje adosate¹³, redată din profil și pe jumătate, privind spre marginile sigiliului.

În exergă¹⁴, între un cerc liniar la interior și o ghirlandă rotundă la exterior, legenda în limba slavonă: † IO COSTANDIN · BASARAB · VOEVOD · B(o)JIIU M(i)L(os)TIIU G(ospo)D(a)R ZEMLI UGR(o)VL(a)HII: († IO CONSTANTIN · BASARAB · VOIEVOD · DIN MILA LUI DUMNEZEU DOMN AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI:).

Redăm mai jos documentul unde cuvintele au fost transcrise ca în text, iar cele slavone, transliterate cu caractere latine, precum și reproducerea grafică.

† *Milostieiu bojieiu, Io Costandin Basaraba voevod i gospodar văsoi zemle Ungrovlahiscoe*¹⁵. *Davat gospodstvo mi sïiu povealenïiu gospodstva mi*¹⁶ satului Tismana, *ot sud*¹⁷ Gorjïiu, care iaste al sfintei și dumnezeștii mănăstiri Tismenii,

⁵ Sigiliul timbrat = sigiliul confecționat prin plasarea, deasupra cerii calde, a unei foițe-timbru peste care se aplică matricea sigilară. Din punctul de vedere al tehnicii de confecționare se împart în: a) sigiliul cu timbru fix; b) sigiliul cu timbrul mobil. La un sigiliu timbrat se disting trei elemente: a) foița-timbru; b) ceara sau coca pe care se aplică; c) mătasea sau ața cu care este prins timbrul. Pentru creșterea puterii de rezistență a sigiliului, marginile foiței-timbru au fost cusute de suport ori pe reversul acestuia; *Dicționar al științelor speciale*, pp. 213-218.

⁶ Emblemă = reprezentarea gravată pe suprafața unui sigiliu; *Dicționar al științelor speciale*, p. 109.

⁷ Acvilă cruciată = pasăre heraldică purtând în cioc o cruce; *Dicționar al științelor speciale*, p. 17.

⁸ Figurat = termen care indică reprezentarea unor mobile sub formă de figuri omenești; de obicei apar astfel înfățișate soarele și semiluna; *Dicționar al științelor speciale*, p. 116.

⁹ Coroană închisă = coroana formată dintr-un cerc frontal de care se prind mai multe arcuri ce se unesc în partea superioară; de obicei este dotată cu pietre prețioase și terminată printr-un glob crucifer; *Dicționar al științelor speciale*, p. 90.

¹⁰ Glob crucifer = sferă suprapusă de o cruce care se găsește în vârful coroanelor închise, în mâna unor personaje sau deasupra unor scuturi; este însemn al puterii suverane, atribut al suveranității. În heraldica românească globul crucifer este întâlnit în stemele Țării Românești, în armele Moldovei și în armeriile statului român; *Dicționar al științelor speciale*, p. 127.

¹¹ Lambrechini = ornament exterior al scutului înfățișat ca niște fâșii din stofă sau vrejuri vegetale care cad din vârful scutului pe laturile acestuia. Amintesc acoperământul coifului sfâșiat în lupte. În mod obișnuit, lambrechinii sunt redați, din punct de vedere cromatic, prin atribuirea smaltului principal al scutului părților exterioare, iar a metalului sau a culorii celei mai însemnate mobile din scut, celor interioare; *Dicționar al științelor speciale*, p. 152.

¹² Tenant = element exterior al scutului, reprezentat de un personaj uman care sprijină scutul; *Dicționar al științelor speciale*, p. 229.

¹³ Poziționate spate în spate.

¹⁴ Exergă = spațiul de la marginea câmpului sigilar, de obicei cuprins între două sau mai multe cercuri (ce pot fi liniare, șnurate, perlate, etc.), în care se gravează textul legendei; *Dicționar al științelor speciale*, p. 111.

¹⁵ Din mila lui Dumnezeu, Io Constantin Basarab voievod și domn a toată Țara Românească.

¹⁶ Dă domnia mea această poruncă a domniei mele.

¹⁷ Din județul.

unde iaste hramul *Cestneia Uspeniia Presvinteia Vlădițe nașeia bogorodiți i presno devei Mariia*¹⁸ și părintelui Iosif, egumenul și tuturor călugărilor câți vor fi lăcuiitori într-acea sfântă mănăstire, ca să fie sfintei mănăstiri liudi 280 case de rumâni¹⁹ într-acestu sat, să fie de treaba și de poslușaniia Sfintei mănăstiri.

Și de cătră domnăia mea vor fi în paace și ertați de bir²⁰ slujătoreșcu și de bir măruntu de țară, de miiare cu ceară, de găleată²¹ cu fânu, de seama a doao și a treia, de cară de oaste²², de zahareale²³, de sursaturi²⁴, de birul oștii, de birul lefilor, de birul untului și al meiului, de birul vacilor și al oilor, de poclonul²⁵ hanului și al pașii, de navlone, de birul sulgiului, de cai domnești și împărătești, de cai de olaac²⁶, de

¹⁸ Cinstita Adormire a Prea Sfintei și de Dumnezeu Născătoare și pururea Fecioara Maria.

¹⁹ Rumân = șerb, clăcaș, țăran alipit pământului (în Țara Românească); *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, coordonatori: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, colectiv de autori, Editura Academiei Române, București, 1988, pp. 414-416.

²⁰ Bir = dare datorată la început exclusiv domnului, mai târziu vistieriei publice; contribuție generală pentru nevoile statului, reprezentant al intereselor colective; *Instituții feudale din Țările Române*, pp. 42-44.

²¹ Găleată = măsură de capacitate pentru cereale și darea sau renta feudală: în grâu, orz, fân, plătită domnului, respectiv proprietarilor funciari; *Instituții feudale din Țările Române*, p. 205.

²² Car de oaste = obligația locuitorilor din Țara Românească și Moldova de a da care pentru transporturile efectuate în beneficiul oștirii turcești în timpul campaniilor lor din sec. al XVII – XVIII-lea; Dragoș Șesan, *Glosar de cuvinte rare și uitate*, Editura Universității din București, 2012, p. 47.

²³ Zaherea, zaherele = **1.** provizii de alimente necesare unei armate; **2.** (în evul mediu în Țările Române) dare, constând din produse de alimente furnizate anual armatei otomane; **3.** provizii de alimente; *Noul dicționar universal al limbii române*, autori: Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, ediția a doua, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2007, p. 1654.

²⁴ Sursat, sursaturi = rechiziție de alimente pentru oaste; *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, coordonator științific: Eugenia Dima, autori: Eugenia Dima, Doina Cobeț, Laura Manea, Elena Dănilă, Gabriela E. Dima, Andrei Dănilă, Luminița Botoșineanu, ARC & GUNIVAS, 2007, p. 1942.

²⁵ Poclon (plocon) = **1.** jertfă, ofrandă; **2.** (în țările române) dar făcut Porții Otomane, curții domnești sau stăpânului moșiei, devenit în timp dare obligatorie a birnicilor; **3.** dar, cadou făcut cuiva (pentru un serviciu, o favoare, un privilegiu); **4.** dar făcut nașilor (la nuntă, la botez etc.), miresei sau tinerilor căsătoriți (la nuntă); **5.** plecăciune; *Noul dicționar universal al limbii române*, 2007, p. 1055.

²⁶ Olac = curier special (călare); sol, ștafetă; olăcălar; **lipcan de olac**, curier poștal călare; **1.** serviciu de transport pentru călători și pentru corespondență, înainte de introducerea căilor ferate; căruță de poștă, poștalion; olăcărie; **cal de olac**, **a)** cal de poștalion; **b)** om sau cal pus să muncească peste măsură; om sau cal hărțuit, muncit; **c)** cal datorat de săteni trimișilor domnești, olăcarilor (ca prestație temporară); **de olac**, **a)** care aparține poștei sau poștalionului, destinat transportului călătorilor și al corespondenței; **b)** iute, repede; întins; **2.** Impozit pentru cai, perceput în trecut; *Noul dicționar universal al limbii române*, autori: Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, ediția a treia, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2009, p. 1048.

podvoade²⁷, de mertice²⁸, de conace și de orânduialile²⁹ și sataralile³⁰ ce să punu pre siliști și de alaalte de toate dăjdile³¹ și mâncăturile³² câte vor iși de la vistiriia domnii mele peste an în țară de nici unile nimic vaal³³ sau bântuială³⁴ să n-aibă, fără decātu numai să aibă a darea la Sfântul Gheorghie ughi³⁵ **70** și la Sfântul Dimitrie ughi **70** și la vremea haraciului³⁶ ughi **70** și seama cea mare ughi **70**. Iar de alaalte, de toate să fie în paace. Pentru că m-am milostivit domnia mea de i-am ertatu de aceastea de toate câte scriu mai sus, ca să poată fi de treaba și de poslușanîia³⁷ sfintei mănăstiri să lucreaze și să slujească ce vor fi trebile mănăstirii pentru ajutoriul și hrana părinților călugări. Și domnii mele și răposaiților părinților domnii mele veacinică pomenire.

Și în urma domnii noastre pre care le va aleage Domnul Dumnezeu a fi domnu și biruitoriu Țării Rumănești, au den neamul domnii mele, au dentr-alt neam, încă-l rugăm cu numele lui Dumnezeu cel ce iaste în troiță slăvit să cinstească și să înnoiască și să întărească această carte³⁸ a domnii mele de mila sfintei mănăstiri

²⁷ Podvadă, podvezi = 1. prestație constând în transport, căraușie sau rechiziție de animale de tracțiune, impusă țăranilor dependenți, mai ales în timp de război, în țările române; 2. ceea ce transportă cineva (cu carul, cu căruța), încărcătură (transportată în cadrul acestei prestații); *Noul dicționar universal al limbii române*, 2007, p. 1062.

²⁸ Mertic, mertice și merticuri = 1. baniță cu capacitatea de una sau două ocale, cu care se măsurau cerealele (la moară); 2. cantitate de cereale, făină etc. cuprinsă într-o asemenea baniță; 3. măsură cu care se dă orzul și ovăzul la cai; 4. dijma ce se lua la mori pentru făină; 5. rație de mâncare; porție, tain; *Noul dicționar universal al limbii române*, 2007, p. 805.

²⁹ Orânduială, orânduiești = 1. ordine, organizare; 2. hotărâre, dispoziție, poruncă; voință; 3. ierarhie socială; rang; 4. orânduire socială; *Noul dicționar universal al limbii române*, 2007, p. 950.

³⁰ Satară, satarale = 1. dare excepțională (în afara celor obișnuite), percepută în țările române; impozit, bir; 2. povară, sarcină; pacoste, năpastă; *Noul dicționar universal al limbii române*, 2007, p. 1258.

³¹ Dajdie, dăjdii și dajdii = dare, bir, impozit (pe pământ); *Noul dicționar universal al limbii române*, 2009, p. 383.

³² Mâncătură, mâncături = 1. mâncare; 2. eroziune, gaură, înfundătură; 3. spoliere, jaf; *Noul dicționar universal al limbii române*, 2007, p. 831.

³³ Val = încercare, dificultate, adversitate; supărare, necaz; frământare, tulburare, neliniște, zbuțum; *Noul dicționar universal al limbii române*, 2007, p. 1587.

³⁴ Bântuială = piedică, opreliște; Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, Editura Academiei, București, 1970, p. 253.

³⁵ Ughi = monedă de aur maghiară. Între 1667 și 1692 echivala 1½ taleri sau 200 de bani; Aurică Smaranda, *Mic lexicon de numismatică*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura OSCAR PRINT, București, 2006, p. 83.

³⁶ Haraci = turcii au folosit termenul în două sensuri: 1) pentru ținuturile supuse direct legii islamice, reprezenta impozitul funciar datorat de locuitorii nemusulmani cărora li se lăsase posesiunea proprietăților lor funciare; 2) pentru ținuturile care nu erau integrate administrativ Imperiului otoman, indiferent de statutul lor juridic internațional, reprezenta o răscumpărare forțată a prădăciunilor pe care le puteau săvârși, potrivit poruncii islamice, oștirile musulmane, regulate sau neregulate; *Instituții feudale din Țările Române*, pp. 214-215.

³⁷ Poslușanie = 1. ascultare, supunere; 2. muncă prestată pe moșiile boierești sau mănăstirești; slujbă, muncă; 3. slujbă religioasă; 4. obiecte de cult religios; 5. dezlegare; îngăduință, aprobare; *Noul dicționar universal al limbii române*, 2007, p. 1081.

³⁸ Carte = act scris emanat de la o autoritate publică sau de la un particular; *Instituții feudale din Țările Române*, pp. 72-73.

ca și ale domnii lui mile³⁹ și direase⁴⁰ ca acestea să se afle cinstite și în seamă ținute. Amin.

I ne ot cogojdu nepocolebimo, porizmo gospodstva mi⁴¹. Seje ubo isveaditeliia postavleem gospodstvo mi⁴²: pan⁴³ Vintilă Corbeanul vel⁴⁴ ban Cralevschi⁴⁵ i⁴⁶ pan Ghinea Rustea vel dvornic i pan (...) vel logofăt i paan Țordache Ca<n>tacuzino vel spătar i pan Cârstea vel vistiariu i paan Alixandru vel cliucer i pan Dumitrașco Caramalăul vel postelnic i paan Barbul Urdureanul vel păharnic i paan Diicul vel stolnec i paan Șerban vel comis i Dumitrașco Poenariul vel pitar.

I ispravnic Bunea logofăt.

I na pisah az⁴⁷ Radul, snă⁴⁸ Gheorghe logofăt ot⁴⁹ Târgoviște u⁵⁰ grad⁵¹ București (...) meseța⁵² ghenarie⁵³ 15 dni⁵⁴, văleat⁵⁵ 7197.

† Io Costandin voevod, milostiiu bojiu gospodin⁵⁶.

Io Costandin voevod <m.p.>

³⁹ Milă, mile = **1.** sentiment de compătimire pentru durerile, suferințele cuiva și pornirea de a i le ușura; **2.** stare tristă, jalnică, vrednică de plâns; **3.** tristețe, melancolie, jale; **4.** bunăvoință, blândețe, înțelegere; **5.** binefacere, caritate, milostenie; pomană; **6.** bunăvoință și ajutor pe care Dumnezeu le acordă omului; grație divină, har dumnezeiesc; îndurare; *Noul dicționar universal al limbii române*, 2007, p. 818.

⁴⁰ Direse = denumire dată actelor de cancelarie domnească emise în țările române; *Noul dicționar universal al limbii române*, 2009, p. 462.

⁴¹ Și de nimeni neclintit, după zisa domniei mele.

⁴² Iată și martori am pus domnia mea.

⁴³ Domnul.

⁴⁴ Mare.

⁴⁵ Al Craiovei.

⁴⁶ Și.

⁴⁷ Și am scris eu.

⁴⁸ Fiu (lui).

⁴⁹ Din.

⁵⁰ În, la.

⁵¹ Cetatea.

⁵² Luna.

⁵³ Ianuarie.

⁵⁴ Zi.

⁵⁵ În anul.

⁵⁶ Io Constantin voievod, din mila lui Dumnezeu, domn.

BIBLIOGRAFIE

Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, coordonator: Ionel Gal, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

Dicționar explicativ ilustrat al limbii române, coordonator științific: Eugenia Dima, autori: Eugenia Dima, Doina Cobeț, Laura Manea, Elena Dănilă, Gabriela E. Dima, Andrei Dănilă, Luminița Botoșineanu, ARC & GUNIVAS, 2007.

Instituții feudale din Țările Române. Dicționar, coordonatori: Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu, colectiv de autori, Edit. Acad. Rom., București, 1988.

Noul dicționar universal al limbii române, autori: Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, ediția a doua, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2007.

Noul dicționar universal al limbii române, autori: Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, ediția a treia, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2009.

Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, Editura Academiei, București, 1970.

Smaranda, Aurică, *Mic lexicon de numismatică*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura OSCAR PRINT, București, 2006.

Șesan, Dragoș, *Glosar de cuvinte rare și uitate*, Editura Universității din București, 2012.

Documentul dat în București, la 15 ianuarie 1689 (7197).

Sigiliul care a autentificat documentul din 15 ianuarie 1689 (7197).